

AZERBAJCAN'IN ŞEKİ VE ZAGATALA YÖRELERİNDE DOĞUM ÖNCESİ, SONRASI ve ÇOCUKLARIN AİLEDE TERBİYESİ

Mehebbet PAŞAYEVA*
Dr. Şahin KÖKTÜRK

Şeki-Zagatala bölgesinde Azerilerle birlikte Dağıstan'daki çeşitli dilleri konuşan az sayıdaki etnik gruplar da yaşamaktadır. Sahur, Avar, Lezgi gibi müslüman; Udin, İngloy gibi bir kısmı müslüman, bir kısmı hıristiyan etnik gruplar Zagatala bölgesinde meskündür.

Asırlar boyunca bir arada yaşadıkları için, bu etnik grupların günlük hayatında birçok ortak yönler teşekkül etmiştir. Azerbaycan Türkçesi bu etnik gruplar arasında ünsiyet vasıtasıdır. Bu yörede yaşayan etnik gruplar arasında çapraz nikahlar olmuştur. Genellikle Azerilerle Avarlar, Lezgiler, Sahurlar arasında evlilikler çok sayıda gerçekleşmiştir. Bu bölgedeki kadınların ailedeki durumu meselesi, hem Azerilerde hem de diğer gruplarda aynıdır. Bu da, bölge halkının çoğunluğunun İslam dinine mensubiyetinden ileri gelmektedir.

Eskiden hem Azerilerde, hem de bölgedeki diğer gruplarda kadının çocuksuzluğu büyük bahtsızlık idi. Çocuğu olmayan kadının boşanmaktan başka çaresi yoktu. Bu sebeple çocuğu olmayan kadınlar çeşitli türkeçarelere (halk tababetine, kocakarı ilaçlarına) baş vurur, türbelerde adak kurbanı keser, dağıtır; mum yakar, çaput bağlardı. Hatta bu adetlerin bir kısmı günümüzde de devam etmektedir. Oğuz-Zagatala bölgesinde yaşayan Azeriler, çocuksuzluğa karşı aşağıdaki ovsunları (efsun, büyü) icra ederlerdi. Bir kösöv (kor haline gel-

memiş odun parçası)ü üç yol ayrıcında toprağa gömüp "burda sen göğer, evde ben" (Sen burada yeşerirken ben de evde yeşereyim, yani çoluk çocuk sahibi olayım) derlerdi. Ovsunlardan diğerleri de şunlardır:

Karı koca yastıklarını birbiriyle değiştirirler; kırk çeper (çit) dibinden alınmış toprağı suya karıştırarak kadını suda yıkarlar; çocuğu olmayan kadını ölü yıkanan tenişir tahtasının altından geçirirler vs.

Kocasının boşaması korkusuyla çocuğu olmayan kadınlar, yöredeki mukaddes kabul edilen yerlere gider, kurbanlar keserlerdi. Mesela, Şeki'deki "Küh-Murat", Gabele'deki "Komrad" adlı pirlere; murat, dilek için gidilen böyle yerlerdendir.

Bu âdet, bölgedeki diğer etnik kökenli halklar arasında da yaygındır. Bu yörede yaşayan Azeriler ve onların etkisiyle diğer etnik gruplarda hamile kadına büyük önem verilir. Onlara ağır ev işleri gördürülmez, ölüm dolayısıyla yas olan evlere gitmeleri uygun görülmezdi. İnanca göre hamile kadın ağlamamalı, üzüntü geçirmemeli, hatta yemeğinde bile onlara acılı (biberli) yemekler yedirilmemeliydi.

Yörenin müslüman Avar ve Sahur etnik gruplarında da şöyle bir inanç vardı. Kadının kaderi, çocuğunun olup olmaması ile yakından ilgilidir. Eğer çocuğun olmaması erkeğin kusuru ise, karısını boşardı, kadının kusuru ise kadın

mukaddes mekanlara gider, kurban keser veya türkeçarelere baş vururdu. Bu işlemlerin hepsini birden yapanlar da vardır. İlginç olan nokta; türkeçarelere başvurma, bölgede yaşayan bütün etnik grupların hepsinde görülmesidir. Mesela, kara koyun kanı, yahut kara tavuk kanı ile cincilere dua (muska) yazdırmak; kırk evden cındır (eski elbise parçaları) toplayarak kadını tütsülemek; kırk mezar üstünden alınmış toprağı suya karıştırıp çarşamba günü kadını o suda yıkamak gibi adetler mevcuttur.

Eskiden Avar ve Sahurlar, çocuğı olmayan kadınları Zagatala bölgesindeki "Armatay" adı verilen dağa götürür, oradaki pir'i ziyaret ettirirlerdi. İlginç olan husus, kadının dağa yalın ayak çıkmasıdır.

Bu yörelerde yaşayan halklar, hamile olan kadının çocuğunu rahat doğurabilmesi, kurtulması için değişik ovsunlar (büyüler) icra ederlerdi. Mesela Azerilerde, doğum anında kilitli kapılar açılırdı. Avarlarda, mamaça (ebe) doğum yapan kadının sırtına hafiften vurarak, doğacak bebeğı "bir hata (kusur, eksiklik) yoksa sen de gel" derdi. Kadın doğurduktan sonra ebe çocuğun eşini (anne karnındaki eş) geçici olarak evin top- rak tabanına gömer, çocuğun ve ananın "al karısı" adı verilen şer güçten korunması için tüfek atarlardı, bundan sonra ise bebeğın başı altına demir eşya (bıçak vs.) koyarlardı. Bu eşya çocuğı kötü ruhtan, şer güçlerden koruyacak inancı vardı. Annenin ise yakasına iğne veya sançak (çatal iğne) takarlardı. Avarlar, doğumdan sonra kadının eşi, ırmaktan getirilmiş bir taşı tokmakla parçalarlardı. Azerilerde, çocuk doğduktan sonra, al karısı'ndan korunmak üzere annenin de başının altına hançer veya gayçı (makas) koymak adeti de vardı. Bu tedbir al karısı'nın doğum yapmış anneyi boğup öldürmemesi için alınırdı. İnanca göre al karısı, güya beyaz renkli elbise giyer ve korkunç bir görüntüye sahiptir. Lohusa onu görünce aklını yitirir. Bu sebeple

lohusa yalnız bırakılmaz ve evde ateş yakılır.

Yine Azerilerde lohusanın yanına akraba kadınlar gidebilir ve ona tatlı, yemiş ve çerezler götürürler. Çiğ et ve et yemeğı götürmek hoş görülmezdi. Eve, tüfekli, hançerli erkek sokulmazdı. Eğer yabancı biri eve gelmek zorunda ise onu, çocuğun altından geçirirlerdi. Bu, şöyle icra edilirdi: Kundaktaki çocuğı kapının üstüne kaldırırlar, gelen adam çocuğun altından geçer. Diğer bir gelenek ise, lohusanın başının üstünde ekmek bölmektir.

Adı geçen bölgelerde yaşayan Azeri, müslüman Avar ve Sahurlarda erkek ve kız çocuklar ancak dokuz yaşlarına kadar bir arada olabilir, birlikte oynayabilirlerdi. Bunun sebebini ihtiyarlar dinî açıdan izah ederler. İnanca göre bir kıza dokuz yaşından sonra dünür gelebilir, nişanlanabilir. Bu yüzden erkek çocuklarla bir arada oynamaları makbul sayılmaz. Bu yaştan sonra kızlar; çorap örmek, yün taramak, halı, palas (kilim, paspas) dokumak gibi el ve ev işleri ile meşgul olurlardı. Aynı yaşlardaki erkek çocuklar da zanaat öğrenmek üzere usta yanına verilir. Çocukların küçük yaşlardan itibaren herhangi bir işe alışması aile terbiyesinin bir gereğı idi. Ayrıca çocuk yalancılık ettiğinde ve birşey çaldığında anne-babası tarafından cezalandırılması; eve misafir geldiğinde çocukların ona hizmet etmesi, ayakkabılarını temizlemesi; su getirip, yıkaması için eline su dökmesi, hatta misafirin ayaklarını bile yıkaması; misafirin yanında oyalanmaması ve onlarla konuşmaması; babalarına saygılı davranması (mesela baba eve girdiğinde çocukların hemen ayağı kalkması ve elini öpmesi) aile terbiyesinin diğer şartlarındandı.

Çocuk; anne-baba veya mahalle muhtarının emrini itirazsız yerine getirmeliydi. Bu yörede yaşayan yaşlı insanların söylediğine göre ister. Azeri olsun ister Avar, isterse de Sahur, bütün müslüman çocuklarından bekledi ki,

müslümanlara yardım etsin, İslamı müdafaa etsin, şeriate uygun davranсын. Yine yaşlıların ifadesine göre Sovyetler Birliği döneminden önce yöre halkından toplanan para ile yapılmış okullarda erkek ve kız çocuklar haftanın belirli günlerinde Arap alfabesini öğreniyor ve Kur'an-ı Kerim okuyor, İslam dini hakkında bilgi ediniyorlardı. Sovyetler döneminde dini konulardaki baskı sebebiyle bu eğitim öğretim, aile içinde sürdürülmeye çalışılmıştır. Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı gibi, bu yörelerde yaşayan müslüman halkların gelenek-göreneklerinde, aile terbiyesinde benzerlik ve aynılık vardı.

Yukarıda saydığımız hususlardan birçoğu bugün için de geçerlidir.

Ortak örf-âdet ve inançların kaynağını, birleştiriciliği yönüyle İslam dini teşkil etmektedir.

Bu makalenin konusunu meydana getiren "Şeki-Zagatala bölgesinde çocuğun doğum öncesi ve sonrası, aile içinde terbiyesi meseleleri"; Azerbaycan'da yayınlanan araştırma yazılarından değil, adı geçen bölgedeki yaşlılardan derlenmiş bilgilere dayanmaktadır.

NOTLAR:

- * Mehebbet PAŞAYEVA, Azerbaycan İlimler Akademisi, Etnografya Enstitüsü'nün İlimi işçisi (Araştırma Görevlisi).

BİZE GELEN KİTAPLAR

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel (Çeviren), "Vidin Türkleri", İstanbul 1996 (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını) • Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali- "Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık", İstanbul 1995 • Ahmet C. GAZIOĞLU, "Enosis Çemberinde Türkler", İstanbul 1996 (Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayını) • "Kıbrıs'ın Düntü Bugünü Uluslar Arası Sempozyumu", Ankara 1993 (K.K.T.C. Doğu Akdeniz Üniversitesi ve T.C. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları Nu: 8) • Halil SADRAZAM, "Kıbrıs Türkünün Özgürlük Mücadelesi Lideri Dr. Fazıl Küçük", Temmuz 1996 (Kartay Yayınları) • Rauf R. Denктаş, "Kader Çizgisi", "Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar Sorunu", K.K.T.C. 1993 • Esat FELLAHOĞLU, "Bafta Direniş", K.K.T.C. 1995 • Abdullah Koç, "Sev ki Sevilesin" (Şiirler), Ankara 1996 • Dr. Yaşar Kalafat, "Karşılaşmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları", Ankara 1996 • Ali Esat BOZYİĞİT- "Bizde Adet böyledir" Ürün Yayınları, Ankara 1995 • Remzi Çayır- "Donkışotlar Mektebi" Alperen Yayınları, Ankara 1996 • Ali Coşkun HIRİK- "Gökten Işık Getiren Kuşlar", Trabzon 1996 • Ahmet Talat ONAY-Prof. Dr. Cemal KURNAZ (Hazırlayan), "Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i", Akçağ Yayınları, Ankara 1996 • Ahmet Talat ONAY-Prof. Dr. Cemal KURNAZ (Hazırlayan), "Türk Şiirlerinin Vezni", Akçağ Yayınları, Ankara 1996 • Hüseyin ÖZCAN- "Abdülmalik Hilmi Hayatı ve Şiirleri", Ankara 1994 • Feyyaz SAĞLAM- "Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı Üzerine İncelemeler Cilt: IV", Avustralya Batı Trakya Türkleri İslam Derneği Yayınları, İzmir 1996 • Muhittin SOYUTÜRK- Feyyaz SAĞLAM- "Uluslararası Batı Trakya Paneli 31 Ağustos 1995", Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği İzmir Şubesi Yayınları, İzmir 1996 • Memduh ŞENOL- "Göz Pınarları/Şiirler", Alaşehir 1996 • Dr. Abdülkadir SEZGİN- "Alevilik Deyince", Burak Yayını, İstanbul 1996 • Ramazan TOPDEMİR- "Bütün Yönleriyle Gerger", P.K. 87 Şanlıurfa, Adana 1996 • Vagif ABDULGASIMOV- Salih TURHAN (Türkiye Türkçesine Aktaran), "Azerbaycan Tari", Ankara 1996 • Rauf R. Denктаş, "Karkot Deresi", Kıbrısli Yayınları, İstanbul 1996